

רחל ולאה – קבע ותחנונים

שתי נשים היו לו ליעקב אבינו: רחל – יפת התואר והמראה, ולאה – בעלת העיניים ה"רכות", וכפי שהסביר הרש"ר הירש – "לאה היתה יפה פחות..." (רש"ר הירש בראשית כט, יז). רחל הייתה אהובה ונחשקת. במשך שנים ארוכות לא ילדה ולא הייתה מטופלת בילדים, והייתה מושא כמיהתו וגעגועיו של יעקב. אחותה לאה, הייתה שנאה ודחוייה. היא זכתה אמנם להיות אם הבנים, וילדה ליעקב עוד ועוד צאצאים, אך באהבת בעלה לא זכתה.

רחל ולאה מסמלות שני יסודות בהוויה האנושית, אותם ניתן למצוא כמעט בכל מרחב בחיים. רחל מסמלת את התשוקה וההתלהבות, המשיכה וההנאה. ואילו לאה מסמלת את המחויבות והנאמנות, ההתמדה והיציבות. שני יסודות אלו סותרים ומתנגשים מעצם מהותם – החשק והעונג הם פרצי אנרגיה היוצאים מגדר הרגיל ובוקעים מבעד לערפל השגרה. הקביעות האיתנה והמחויבות, גובה את מחירה במטבע קשה של אפרוריות ושעמום.

כך הם הדברים כמובן בכל מערכת זוגית – החשק והעונג, ההתאהבות וההתלהבות, עשויים לעמוד בסתירה עם הורות מעייפת, מונוגמיה ממושכת וחובות משכנתא. היופי הנוצץ והצעיר, מפנה את מקומו לא פעם לכרס וקרחת, קמטים וסימני מתיחה.

כך הם הדברים גם במקומות עבודה ובשוק התעסוקה. הצעות העבודה הקוסמות והמפתות, עתירות העניין ששכר גבוה בצדן, הן בדרך כלל אלו שאין בהן ביטחון תעסוקתי ממושך. המקצועות שמבטיחים קביעות והכנסה יציבה, כרוכים לא פעם בשעמום אפרורי ושוחק.

גם המרחב הדתי אינו חף מהקונפליקט הזה. "רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים" (משנה ברכות, פרק ד) – הקבע והתחנונים הם שני יסודות מנוגדים. תפילה יומיומית, יש בה בכדי ליצור מחויבות נאמנה לדבר ה', אך קשה לכוון את הלב שלוש פעמים בכל יום בזמנים קבועים ובנוסח קבוע. מאידך, תפילת תחנונים מרוגשת, הבוקעת באופן ספונטני ממעמקי הלב, מעצם מהותה לא תוכל להפוך לנוהג קבוע או להלכה פסוקה לדורות.

זהו תמצית היחס המתסכל שבין חובה להתנדבות. ישנה פנטזיה ילדותית נפוצה המבקשת לוותר על יסוד המחויבות החיצונית, ולהשתית את העולם כולו על יסוד ההתנדבות המגיעה מאליה. דא עקא שלא ניתן לבסס חברה על אדני התנדבות בלבד. עם כל הכבוד למתנדבים ולמתנדבות בכל התחומים והעיסוקים, את החזיתות החשובות באמת – בביטחון, בבריאות או בכלכלה, אי אפשר

לבנות על טוב ליבם ונדיבותם של המתנדבים, שהגיעו היום וספק אם יגיעו מחר. אלא נדרשת מערכת תקיפה וכופה של חובה אכזרית, קבועה וחד משמעית.

רגע לפני מותו, סוקר יעקב את עברו ומצווה את בניו לעתיד. דבריו בנוגע לנשותיו, מפתיעים במיוחד. בדבריו ליוסף, מתייחס יעקב לאמו, רחל, למותה ולקבורתה – "וְאֲנִי בָבְאִי מִפְּדֵן מֵתָה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבֵרֶת אֶרֶץ לְבָא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָה שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הוּא בֵּית לָחֶם" (בראשית מח, ז). אך בניגוד למצופה, יעקב אינו מבקש להיקבר לצד אישתו האהובה. מילותיו האחרונות, רגע לפני מותו, הוא בקשה מפורשת מבניו – "אֲנִי נָאֶסֶף אֶל עַמִּי קְבְּרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשֵׂדֵה עֶפְרוֹן הַחֲתִי... שְׁמָה קְבְּרוּ אֶת אֲבֹרָהּ וְאֶת שָׂרָה אֲשֶׁתוֹ שְׁמָה קְבְּרוּ אֶת יַצְחָק וְאֶת רַבֵּקָה אֲשֶׁתוֹ וְשְׁמָה קְבְּרֵתִי אֶת לֵאָה" (שם מט, כט-לא).

את מנוחת העולמים מבקש יעקב דווקא לצדה של לאה, אם הבנים, סמל הנאמנות, היציבות והמחויבות, ולא לצדה של רחל – סמל התשוקה וההתאהבות, שנותרה קבורה בודדה על אם הדרך. בסופו של חשבון, יעקב בוחר בלאה ולא ברחל. באופן דומה העדיפו חז"ל את תפילת הקבע על פני תפילת התחנונים ואותה קבעו כהלכה לדורות, וכך גם פסקו כי "גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה" – גדולה מעלת שירות החובה מכל שירות הנעשה בהתנדבות (קידושין, דף לא, עמוד א).

אך ההכרעה לטובתה של לאה אינה המילה האחרונה. במגילת רות, כאשר נושא בועז את רות, מברכים אותו הזקנים – "יִתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתִּימָה אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (רות ד, יא). בכדי לבנות את בית ישראל נדרשים שני היסודות. בכדי לכונן דבר מה בעל משמעות, עומק ויציבות, בכל התחומים, נדרשת התשוקה של רחל עם הנאמנות של לאה. הברכה המופלאה שברכו בה הזקנים את בועז, היא שרחל ולאה, תהיינה אותה אישה.